

ELKAAR VERSTAAN

Geeske Hovingh

Lezing uit het boek Genesis

Genesis 11 vers 1-9

En het geschiedde:

heel de aarde één paar lippen, dezelfde woorden.

En het geschiedde:

zij trokken verder oostwaarts,
vonden een vallei in het land Sinear
en gingen daar zitten.

Ze zeiden, de een tot de ander:

Kom, bakstenen bakken,
branden branden.

De baksteen werd hun bouwsteen,
pek hun cement.

Ze zeiden:

Kom, en nu een stad bouwen
en een toren, met zijn hoofd tot in de hemel;
zo maken wij naam
dat wij niet verstrooid worden over het aangezicht van de hele aarde.

JHWH daalde af om de stad en de toren te zien
die de zonen der mensen bouwden.

JHWH sprak:

Ja ja, één volk, één paar lippen met hun allen,
en dit is nog maar het begin van hun doen.
Maar dan zal hen ook niets meer onmogelijk zijn
en doen ze alles wat ze kunnen bedenken.
Kom, laten wij afdalen
en hun lippen verwarren daar,
zodat de een de lippen van de ander niet meer hoort.

JHWH verstrooide hen van daar over het aangezicht van heel de aarde
en zij hielden op de stad te bouwen.

Daarom wordt haar naam geroepen: Babel-Verwarring,
want daar verwarde JHWH de lippen van heel de aarde
en van daar verstrooide JHWH hen over het aangezicht van heel de aarde.

Toespraak

1.

Twee Marokkaanse jongens leiden hun kudde door een onherbergzaam woestijngebied. Elke dag is voor hen hetzelfde: geiten hoeden, eten, slapen en weer geiten hoeden. Maar vanochtend is er iets bijzonders gebeurd: ze hebben namelijk van hun vader een geweer gekregen, bedoeld om de kudde mee te beschermen tegen roofdieren. Het wapen, dat bijna te groot is om te dragen, voelt als een teken van verworven volwassenheid en fier klauteren de twee broers er een steenrots mee op, ondertussen tegen elkaar opbiedend wie het beste kan schieten. Als ze de top hebben bereikt, wijst de oudste naar een toeristenbus die in de verte door het dal rijdt. 'Wedden dat je die niet kunt raken?!' De jongste laat zich niet kennen, richt geconcentreerd en schiet. Mis natuurlijk, het is veel te ver. Maar als ze zich willen omdraaien om de kudde bijeen te halen, zien ze dat de bus midden op de weg is gestopt. Verschrikt kijken de jongens elkaar aan en zetten het op een lopen.

Een tik, een gaatje in de ruit, bijna onhoorbaar en minuscuul.

Plots schrikt een vrouw op, grijpt naar haar schouder, die vrijwel onmiddellijk onder het bloed zit. De bus vol Amerikaanse toeristen stopt en wanhopig rent de

Geachte abonnee

In dit dubbelnummer van de Maandbrief vindt u weer de toespraken zoals die de eerste twee maanden van dit seizoen (van 9 september tot 14 oktober) zijn gehouden in de Amsterdamse Studentenekklesia.

Zoals u op de achterzijde (blz. 16) kunt lezen, is onlangs een nieuwe website de lucht ingegaan:

www.huubosterhuis.nl

Deze website omvat ook alle activiteiten uitgaven van Stichting Leerhuis en Liturgie en van de Amsterdamse Studentenekklesia. Onder www.ekklesia.nl zijn de wekelijkse toespraken zowel te beluisteren als af te drukken.

COLOFON

MAANDBRIEF VOOR LEERHUIS EN LITURGIE

ISSN 1385 0326

Uitgave van de Stichting Leerhuis & Liturgie (sinds 1980)

Eindredactie: Kees Kok

Redactie en administratieadres: Postbus 17268, 1001 JG Amsterdam; tel. (020) 6256940

leerhuis@leerhuisenliturgie.nl

www.leerhuisenliturgie.nl

Abonnementsprijs: € 22,50 per jaar; Europa € 30,00; buiten Europa € 35,00.

Opzeggingen vóór 1 november van het lopende jaar.

Giro 395505 tnv Stg.Leerhuis en Liturgie
Voor België: Postgiro 000-1699184-35

echtgenoot van de vrouw naar buiten om passerende auto's aan te klampen. Tevergeefs, hij kan zich niet verstaanbaar maken en er is geen ziekenhuis in de buurt. Na de eerste paniek en bezorgdheid neemt langzaam maar zeker ook het gemor toe onder de andere toeristen. Het vermoeden wordt uitgesproken dat het wellicht om een terroristische aanslag gaat en niemand durft de bus te verlaten, of water en voedsel van de lokale bevolking aan te nemen. Ze willen deze, voor hen gevaarlijke, onverstaanbare wereld zo snel mogelijk verlaten. En dat doen ze ook, want als de man zijn zwaargewonde vrouw een nabijgelegen dorpje binnendraagt en haar bij een familie op een mat mag leggen, rijdt de bus plotseling weg... De angst voor meer slachtoffers was blijkbaar te groot en in schreeuwende eenzaamheid blijven de twee achter, omringd door onverstaanbare, voor hen vreemde Marokkanen.

Het zijn de eerste beelden uit *Babel*, een film over de noodlottige gevolgen van een onschuldig bedoeld schot en de spraakverwarring die eruit voortkomt. De drie door elkaar heen lopende verhalen illustreren ieder op zijn eigen manier spraakverwarring. In één geval doordat men elkaar letterlijk niet verstaat, in de andere twee doordat men elkaar fysiek niet kan horen en men elkaar niet wil horen, verdoofd is geraakt door cultuurverschillen en vooroordelen.

2.

De mensen in Babel uit het boek Genesis hebben daar nog geen last van. Zij spreken één taal, hun neuzen wijzen in dezelfde richting en hun monden murmelen identieke mantra's: 'bakstenen bakken... branden branden.' We bouwen een stad met een toren, een skyline, Manhattan. We planten een vlag op de bodem van de noordpoolzee en een op de top van de Mount Everest, op de maan, ja op Mars. Men zal weten dat we er waren. We wensen niet verstrooid te worden over het aangezicht van de aarde. Eensgezind bestormen wij de hemel, zelfs de sky is niet the limit.

Als stad en toren worden gebouwd, grijpt God in. Want als de mensen dit kunnen... dan is niets meer onmogelijk. Hij lijkt niet boos, eerder verontrust. De mens wil hem evenaren, wil zonder geschiedenis te maken rechtstreeks de hemel binnen kunnen wandelen. En dus bedenkt God een truc om hem weer met zijn voeten op de grond te zetten.

De metselaar bij de steenoveen vraagt zijn collega nietsvermoedend in het Swahili of hij hem een homp klei wil aanreiken. Deze kijkt verbaasd en antwoordt in het Fries dat hij er geen barst van heeft verstaan. De chaos is van het ene op het andere moment compleet, de werkers zijn met stomheid geslagen en kunnen niet meer samenwerken. Tenslotte gaat ieder zijns weegs, de onafgebouwde stad achterlatend.

3.

Twee verhalen over de gevolgen van spraakverwarring. Interessant genoeg is het juist God die daar in het Genesis-verhaal de oorzaak van is. Hoe valt dat te rijmen? Het is toch goed en handig om dezelfde taal te spreken, gemeenschappelijk aan iets te bouwen? Ja, maar hier gebeurt iets volstrekt anders. Blader één pagina terug in de bijbel en je ontdekt een verborgen politieke agenda: de mensen worden namelijk tot de torenbouw aangespoord door een schurk met dictatoriale trekjes, luisterend naar de naam Nimrod. Er is geen persoonlijke keuze meer, geen authentiek gedrag, iedereen doet hetzelfde,

is verblind geraakt door geldingsdrang en met het hoofd al in de wolken.

Dat is geen gemeenschapszin, maar juist het gebrek eraan, men zorgt niet voor elkaar, is alleen nog maar bezig 'een naam te maken', zichzelf te bevestigen door het bouwen van een Gouden Kalvertoren.

De spraakverwarring is geen straf, integendeel: Gods optreden is een manier om orde op zaken te stellen, de mensen uit een dwangstelsel te bevrijden. Hij laat hen verschillende talen spreken, hen uiteenwaaieren over de aarde zodat ze hun eigen leven kunnen opbouwen. En elkaar juist vanuit die veelheid van culturen en talen kunnen ontmoeten, van elkaar kunnen leren.

4.

En een veelheid heeft dit mythologisch verhaal in ieder geval opgeleverd: er worden in de wereld zeventuizend verschillende talen gesproken, alle dialecten daarbij nog opgeteld, zijn het er zelfs twintigduizend. En kon je voorheen volstaan met het spreken van je eigen taal, had je er genoeg aan je familie en je buurman te verstaan, vandaag de dag red je het er niet meer mee. De mens is gaan bewegen, geavanceerde communicatie- en vervoermiddelen hebben ons in staat gesteld letterlijk en figuurlijk de wereld bij ons binnen te halen. Ik ben benieuwd hoeveel vakantiebestemmingen wij, hier vandaag bijeen, afgelopen zomer met z'n allen hebben bezocht en of u wellicht aan den lijve heeft ondervonden hoe moeilijk het is je in een andere taal, Italiaans, Zeeuws, Fries of Frans, verstaanbaar te moeten maken, soms met handen en voeten je weg proberen te vinden naar die ene leuke camping of dat viersterrenhotel.

5.

Culturen naderen elkaar en talen worden steeds meer door elkaar heen gesproken. Zo blijkt Amsterdam met haar 177 de meeste nationaliteiten van de wereld te bezitten, en hoe mooi zo'n cijfer mij als antropoloog ook in de oren klinkt (op vijftien landen na, is de héle wereld in onze stad vertegenwoordigd!), Geert Wilders vindt het uiteraard een volstrekt onwenselijke situatie: weg met die vreemde klanken, die vreemde culturen, die vreselijke islam en die achterlijke koran.

Het lijkt wel of de wereld kleiner, maar tegelijkertijd groter is geworden. We kunnen overal naartoe, spreken over een 'global village', maar hoe meer vreemde eenden in de bijt, hoe sterker de behoefte bij sommigen wordt vast te houden aan de eigen taal, de eigen identiteit en die zelfs uit te vergroten.

177 Nationaliteiten? Waar zijn ze vandaag? En laat ik de hand in eigen boezem steken: waarom heb ik eigenlijk geen Marokkaanse vrienden? Er wonen er genoeg om me heen. Waarom willen mensen geen asielzoekerscentrum in de omgeving van hun woonwijk?

Angst voor het onbekende regeert ons, we kennen de verhalen over het criminele gedrag van de kut-marokkaantjes, de gefrustreerde uitgeprocedeerde Afrikanen en we sluiten de luiken. Hoe dicht we ook bij elkaar wonen, we zeggen: 'Het is niet mijn wereld.' We houden vast aan onze eigen gebruiken en onze vooroordelen, met alle gevolgen van dien. Dat is niet wat God beoogde met het uiteen doen waaieren van volkeren, zulke spraakverwarring is nooit de bedoeling geweest.

6.
Misschien kan hij een tweede poging doen om orde op zaken te stellen nu er opnieuw tempeltorens oprijzen: in Dubai werkt men op dit moment namelijk aan het hoogste gebouw van de wereld, met een toren van meer dan een halve kilometer. Kosten: een slordige zeven miljard dollar, al wordt het werk verricht door goedkope arbeidskrachten uit China, Pakistan en andere lagelonenlanden. Zij verstaan elkaar niet, maar dat hoeft ook niet, want hier wordt een eenduidige taal gesproken: Kom, bakstenen bakken, branden branden... Het is de taal van grootgrondbezitters die zich over de ruggen van de armen met hun verkooppraatjes willen laten gelden. Geen taal die de wereld bij ons in huis haalt, maar wel een die mensen wereldwijd dwingt bij ons aan te kloppen, in de hoop op een beter bestaan.

7.
Er is een woord... dat eeuwiglijk zal duren en wie 't verstaat... die is niet meer alleen...
Soms is het moeilijk in de kluwen van taal, van snelle, soms inhoudsloze communicatie dat woord te ontwaren; die klanken, woorden die je bewaren, sporen van namen die je wijzen.
Wat is dat woord? Doen wat goed is, recht, elkaar bevrijden. Wat is die taal? Een taal van hoop en vrede.

Neem de tijd om iemand te leren kennen, verstop je niet achter je vooroordelen, heb het lef het vreemde tegemoet te treden, niet alleen omdat dat spannend is, maar omdat het moet, omdat we niet náást elkaar maar mét elkaar moeten leven. Dat er verschillende talen, verschillende culturen zijn, maakt de wereld tot een rijke plek om in rond te dwalen. Een plek waar je kunt leren van mensen die de dingen net weer even anders doen.

8.
En hoe loopt het dan af met de twee Amerikaanse toeristen? Zij wordt liefdevol verzorgd door een oude vrouw die haar pijnstillende kruiden geeft, hij is in het vertrek ernaast gaan zitten en raakt voorzichtig in gesprek met de gids die wél bij hen is gebleven. Ze wisselen pasfoto's uit van hun kinderen, lachen een beetje en ondertussen knapt de vrouw heel langzaam wat op, ontstaat er voorzichtig een sfeer van vertrouwen.
Als eindelijk het luchtruim veilig is verklaard (want de misverstanden hebben zich ondertussen flink uitgebreid), haalt een helikopter het Amerikaanse stel op. Onder de ronkende wentelwieken wil de man nog snel wat dollars geven aan de gids om hem te bedanken, maar die laatste weigert en onhandig omhelzen ze elkaar. Het is een ontroerend beeld. Een beeld van de scheve wereld waarin wij wonen, waarin wij maar al te vaak helemaal niets meer van elkaar begrijpen, maar waarin we elkaar ook zomaar, op een onverwacht moment, wél verstaan, sluiers en façades kunnen oplichten en een universele taal waarnemen, een waar je in iedere uithoek van de wereld mee terecht kan.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 9 september 2007

KONINGEN EN PROFETEN

Huub Oosterhuis

Woord ten geleide

In het vorige ekklesiaseizoen lazen wij de bijbelse verhalen over het koningschap in Israël, over Samuël en Saul, over David en Goliath en Jonatan, over Tamar en Absalom en Rispa. Komende maanden lezen wij de verhalen over Israëls ballingschap. In de toespraak van vandaag probeer ik u uit te leggen hoe die ballingschap het gevolg is van de wijze waarop het koningschap in Israël werd uitgeoefend.

Wij vieren liturgie, rondom brood en beker, en geen lied gaat ons te hoog. Maar wij proberen ook, van week tot week, de Schrift uit te leggen, de bijbelse verhalen te lezen als levenslessen voor vandaag-de-dag.

*Gij die gesproken hebt
door Mozes en Elia en de Profeten -
en door Jezus uw dienstknecht:
open de woorden die geschreven staan
doe lichten over ons uw Aangezicht.*

Psalm 82, vrij

*In de vergaderzaal der goden
opgestaan
oog in oog met de opperwezens
staat hij, die Ene
en spreekt*

hoor zijn aanklacht:

*Hoe lang nog het recht gelochend,
Ploert en Schender begunstigd?
Doe recht de minste, het weeskind,
de arme, beroofde, vernederde.
Red hen die geen verweer hebben,
doe hen ontkomen
aan de hand van de schenders.*

*Zij willen niet weten, niet zien
in duisternis gaan zij hun gang -
op haar grondvesten
wankelt de aarde.*

*Wel heb ik gesproken,
zegt hij, die Ene:
godbeden zijt gij,
zonen, gij allen, van God in de hoge,
maar sterven zult gij,
als mensen sterven,
vallen, zoals koningen vallen.*

*Sta op, richt de aarde, Gij,
want u komen toe alle volken.*

Toespraak

1.
In psalm 82 wordt het zó voorgesteld dat er een grote vergadering van goden wordt gehouden, op de top van een hoge berg bijvoorbeeld, de Griekse Olympus, zoets, er zijn

heel wat van die bergen op aarde - er zijn heel wat goden ook -, goden zijn mensen die het bestáán andere mensen met zwepen te slaan.

Die goden beheersen de aarde, zij bezitten de grond en de grondstoffen - opperwezens, ze zijn in vergadering bijeen en ze hebben het slechtste met de mensen voor. Ook die Ene, die in de bijbel een unieke naam heeft, 'God Ik zal er zijn' is zijn naam -, ook die Ene is daar en hij staat op, voor de ogen van die opperwezens, en hij roept:

*Hoe lang nog het recht geloochend,
Ploert en Schender begunstigd?
Doe recht de minste, het weeskind,
de arme, beroofde, vernederde -
Red ben die geen verweer hebben.*

Het koningschap in Israël was bedoeld om 'hen die geen verweer hebben' te redden. Een boerenzoon, uit de kleinste stam van Israël en uit de minst aanzienlijke familie van de stam, wordt tot koning gezalfd. Saul. Hoe begint zijn koningschap? Luister (1 Samuël 11:1v.6):

*Nachasj, de Ammoniet (een vijandig buurvolk), rukte op en belegerde Jabesj in Gilead.
Alle mannen van Jabesj zeiden tot Nachasj:
Sluit met ons een verbond en wij zullen uw onderworpenen zijn.
(Ze zijn gedemoraliseerd - ze geven het op.)
Nachasj, de Ammoniet, sprak tot hen:
Op één voorwaarde wil ik een verbond met jullie sluiten:
dat ik jullie allemaal je rechteroog mag uitsteken.
Toen Saul dit hoorde
werd hij aangegegrepen door de geest van God
en hij ontstak in hevige toorn.*

Heilige toorn. Hij verslaat Nachasj, de Ammoniet, en red de weerloze mensen van Jabesj. Zo is het begonnen. Zo was het bedoeld. Zo is het niet gebleven.

2.

Saul houdt het niet, hij verflauwt, verwildert. Zijn opvolger David verandert langzaam maar zeker in een oosterse despoot. Davids zoon en opvolger Salomo, zo lees ik in het boek 1 Koningen, 'had behalve de dochter van Faraó nog veel andere vrouwen uit vreemde volkeren - en deze vrouwen maakten hem ontrouw; toen hij oud was verleidden zij Salomo tot het dienen van andere goden' (1 Koningen 11:1-4), die goden van uitbuiting, van ongebreideld grootkapitaal. Na Salomo's dood beklagt het volk zich bij zijn zoon Rechabeam: 'Uw vader heeft ons een zwaar juk opgelegd; verlicht toch de zware dienst waartoe uw vader ons gedwongen heeft en het harde juk dat hij ons heeft opgelegd' (1 Koningen 12:4). O ja, zegt Rechabeam, heeft mijn vader jullie gegeseld met touwen? Ik zal jullie geselen met schorpioenen.

Het koninkrijk van David, waarin de twaalf stammen van Israël verenigd zijn, valt onder Rechabeam uit elkaar, tien stammen vormen het Noordrijk, twee stammen - Juda en Benjamin - het Zuidrijk. Twee generaties later komt in het Noordrijk, dat zich nog het koninkrijk Israël noemt, de militair Omri aan de macht. Hij was nog erger dan zijn voorgangers, hij volhardde in het kwaad waartoe Salomo de kinderen van Israël gebracht had om 'God Ik zal er zijn' met die waangoden te tergen (1 Koningen 16:26). Na hem komt zijn zoon Achab aan de macht. Hij trouwt met Izebel, de

dochter van de koning van Sidon, en gaat Baäl dienen en aanbidden. Hij bouwde voor Baäl een heiligdom en richtte daar een altaar op (1 Koningen 16:31v). Baäl betekent bezitter, heer, grootgrondbezitter. Baäl is het recht van de sterkste, dat economische systeem. Het alom vestigen van de Baälcultus betekent dat koning Achab de armen zal 'geselen met schorpioenen'. Er staat over hem geschreven in het boek 1 Koningen: dat hij deed wat kwaad was in de ogen van 'God Ik zal er zijn' (1 Koningen 16:30).

3.

Op dat moment in de geschiedenis verschijnt de profeet Elia. Het verhaal vertelt dat Elia 'verschijnt' aan Achab, zoals 'God Ik zal er zijn' verscheen aan Mozes. De Bevrijder-God verschijnt in Elia aan Achab. En in de mond van Elia wordt de naam van de God van Mozes een oproep tot sociale revolutie.

De verhalen rond Elia verwijzen naar een harde klassenstrijd die in de negende eeuw voor onze jaartelling in Israël gestreden zou zijn. Een strijd op leven en dood van het onderhorige en uitgebuite volk tegen de grootgrondbezitters-kaste met aan het hoofd de koning. Tegenover Baäl die de heersende machtsverhoudingen sanctioneert, stelt Elia de God die Israël uit het slavenhuis heeft bevrijd. Bij lezing en nadere analyse van deze verhalen blijkt dat deze Bevrijder-God partij kiest in de klassenstrijd die binnen Israël gestreden wordt. Hij is niet de god-van-iedereen in Israël, inclusief de koning en zijn onderdukkersclan, hij is de partijganger van de slachtoffers, de god van de ontrecten.

Het is een gruwelijk verhaal: Elia laat de vierhonderdvijftig priesters van Baäl afslachten. Hij vlucht voor Achab en Izebel de woestijn in, wil dood - het is genoeg geweest -, hij mag niet dood. Hij rent veertig dagen en veertig nachten, beklimt de Horeb, de berg van Mozes, van de Tien Woorden over gerechtigheid. Hij klaagt 'ik alleen ben over' en schuilt in de rotsspelonk waar ook Mozes gestaan heeft, toen God hem voorbijging. Toen hoorde hij een stem, De stem:

*Wat doe jij hier, Elia?
Naar buiten. Sta op de berg
voor het aangezicht van JHWH -
En daar, die voorbijging was JHWH.
Een stormwind, bergen splijtend,
rotsen verbrijzelend,
vóór het aangezicht uit van JHWH.
In de stormwind: niet JHWH.
Na de storm aardschokken, vuur.
In de schokken, in het vuur: niet JHWH.
Maar na het vuur, een stem van doodse stilte
van zwijgen en doodse stilte..
En het geschiedde dat Elia hoorde.
Hij bedekte zijn gezicht met zijn mantel,
en ging naar buiten
en bleef staan aan de ingang van de spelonk.
Toen een stem die hem vroeg:
Wat doe jij hier, Elia?
(1 Koningen 19:11-14)*

Elia moet niet hier op de berg zijn, maar dáár waar de slachtoffers vallen: hij wordt teruggestuurd, naar de feiten, de harde realiteit. Hij moet ingrijpen in de loop der feiten: hij moet een nieuwe koning zalven, wat neerkomt op 'een staatsgreep plegen', hij moet revolutie maken. Hier wordt profetisch-visionair verteld dat 'God Ik zal er zijn' partij kiest

in de strijd die zijn volk Israël inwendig verscheurt. Hij is niet neutraal. Hij wordt partijganger van de vermoorden en vertrapten wier lotgevallen in de verhalen van Elia verteld worden: hongerlijders, weduwen die in de handen van de woekeraars zijn gevallen, een man die vermoord wordt omdat de koning zijn wijngaard wil hebben. De God van Israël is hún God, tegen de koningen van Israël in.

Het Elia-verhaal is een onverbiddelijke waarschuwing. Een samenleving die zo meedogenloos met mensen omgaat als Salomo, Rechabeam en Achab, roept de revolutie over zich af.

Maar de 'God van het christendom', die van Jezus en de apostelen en de kerk, staat toch wel boven de partijen, die is toch neutraal, ja zelfs antirevolutionair? Wie neutraal is, steunt de machthebbers. In het evangelie van Lukas (16:13) zegt Jezus: Je kunt niet 'God Ik zal er zijn' dienen en de Mammon. De Mammon is Baäl: het systeem waarin macht-en-bezit 'god' is, als god functioneert, werkt. Wat Naomi Klein 'het rampenkapitalisme' noemt, noemde Elia 'Baäl', en noemde Jezus, in de traditie van Elia, de Mammon. Die kunnen niet samengaan - veel christenen denken dat het wel kan, veel christelijke politici hebben een voorkeur voor zo'n coalitie. Enkelen niet.

4.

In de geschiedenis van de godsdiensten zijn de profetisch-bijbelse geschriften uniek: zij kijken naar deze wereld, met al zijn opperwezens, vanuit de afgrond van de armen, met de ogen van hen die geen verweer hebben.

De profeten Amos en Micha ontmaskeren heel de internationale politiek van hun dagen als roofzucht en moord. Wat doet gij in uw paleizen, Israël, Ammon, Edom, Moab? Smerige plannen smeden, vuile oorlogen beramen tegen jullie eigen volk. En wat doe je in je heiligdommen? Vroom, bij fluit en snarenspeel, instemmen met die plannen (Amos 5:21-27).

En omdat jullie niet bereid bent je 'systeem' te veranderen, zijn jullie op den duur niet te redden: je zult te gronde gaan aan het systeem dat je huldigt, 'aanbidt' - de Baäl die je dient. Je zult door andere volkeren, die nog bedrevener zijn in het organiseren van onderdrukking, gepakt worden, en zelf onderdrukt door nog wredere koningen die zich Faraó of keizer noemen. En zo gebeurde het met het Noordrijk Israël: vernietigd door de Assyriërs, in 722, en met Juda en Jeruzalem: vernietigd door de Babyloniërs in 587, met tempel en al, en in ballingschap gevoerd. Omdat zij de woorden 'red hen die geen verweer hebben' niet wilden volbrengen. Deze profetische politieke analyse is aanstootgevend en onwelkom tot op vandaag.

5.

Ballingschap. Aan Babels stromen. Veertig jaar. Ballingschap is een verbroken relatie - je relatie met een land, een plek, een samenhang, een gezin; met een gezinsverband dat je vasthield, een geloofsbeleving die je inspireerde, een jeugdervaring van geborgenheid. Ballingschap is dat je materieel of geestelijk 'onthemd' bent, 'in de lucht hangt'; en je hoort niet in de lucht, maar op de aarde, in een bed, aan een tafel, mensenwarmte om je heen. Wie dat niet heeft, is een 'vreemdeling' en raakt ook vervreemd van zichzelf. Het verhaal over de ballingschap van de 'kinderen van Israël' is, misschien meer nog dan het uittocht- en woestijnverhaal, een herkenbare parabel - wie heeft er geen verloren land? En moeizame, gestoorde, verbroken, afgestorven relaties:

iedereen weet hoe dat voelt, en meestal uit eigen ervaring. De bijbel weet er alles van. De psalmen zingen het.

Ik wil herinneren aan drie afspraken die wij, in de loop van jaren, met elkaar gemaakt hebben. Een afspraak over het woord 'God' dat aan betekenis en zeggingskracht verliest, wanneer we teveel televisie kijken en niet bij de bijbelse les blijven. Met 'God' bedoelen wij-hier de stem die spreekt in Psalm 82 en vele andere psalmen. Die stem die wij herkennen in ons geweten: 'mens waar is je broer, je zusje', die-stem-uit-het-vuur die Mozes riep, en Jezus. Die mensen stuurt naar mensen in nood.

En ook hebben wij met elkaar afgesproken - of is dat vandaag voor het eerst? - dat wij zullen proberen te denken vanuit de slachtoffers van ons 'rampkapitalismesysteem', al die wegwerpmensen die geld kosten en niets opbrengen. En dat wij zullen blijven verlangen naar een wereld waar brood en recht en liefde is voor allen, waar de oorlog wordt afgeleerd, zoals het lied van Micha zingt (Micha 4:3). En dat wij de kleinste gebaren van solidariteit en ontferming zullen verstaan als beloften dat die wereld komen zal.

En dat 'onze' kinderen die wereld nog zullen zien opdagen! Zo moge het zijn.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 16 september 2007

DE HERVONDEN BOEKROL

2 Koningen 22-23

Alex van Heusden

Lezing uit het boek 2 Koningen

2 Koningen 22; 23 vers 1-4.21-23

Acht jaar was Josia toen hij koning werd en dertig en een jaar was hij koning in Jeruzalem. De naam van zijn moeder: Jedida, dochter van Adaja uit Bozkat. Hij deed wat recht was in de ogen van JHWH, hij ging heel de weg van David, zijn vader, hij week niet af naar rechts of naar links.

En het geschiedde in het achttiende jaar van koning Josia: de koning stuurde Safan, zoon van Azaljahu, zoon van Mesjullam, de schrijver, naar het huis van JHWH, hij sprak:

Ga opwaarts naar Chilkia, de hogepriester.

Hij moet al het zilver overreiken dat gebracht is in het huis van JHWH, dat de drempelwachters verzameld hebben van het volk.

Zij zullen het de werkers in handen geven die als opzichters zijn aangesteld in het huis van JHWH; en zij zullen het geven aan de werkers die in het huis van JHWH zijn

om het huis te verstevigen waar het bouwvallig is: aan de houtsnijders, de bouwlieden en de metselaars, om hout en gehouwen steen te kopen om het huis te verstevigen.

Maar zij hoeven geen rekenschap af te leggen over het zilver

dat hun in handen is gegeven want zij zullen het doen in goed vertrouwen.

Chilkia, de hogepriester, sprak tot Safan, de schrijver:

Een boekrol van de thora heb ik gevonden in het huis van JHWH.

Chilkia gaf de boekrol aan Safan om voor te lezen.

Safan, de schrijver, kwam bij de koning, hij deed het woord keren tot de koning, hij sprak:

Jouw dienstknechten hebben het zilver uitgestort dat in het huis was, en het de werkers in handen gegeven die als opzichters zijn aangesteld in het huis van JHWH.

Safan, de schrijver, meldde de koning: Chilkia, de priester, heeft mij een boekrol gegeven.

En Safan las de koning voor.

En het geschiedde toen de koning hoorde de woorden van de boekrol van de thora, dat hij zijn kleren scheurde.

De koning gebod Chilkia, de priester, Achikam, zoon van Safan, Akbor, zoon van Michaja, Safan, de schrijver, en Asaja, dienstknecht van de koning, hij sprak:

Ga, ondervraag JHWH omwille van mij, omwille van het volk en omwille van heel Juda vanwege de woorden van deze gevonden boekrol want groot is de toorn van JHWH die tegen ons ontbrand is omdat onze vaders niet hebben gehoord naar de woorden van deze boekrol, alles te doen wat daar voor ons geschreven staat.

Hij ging, Chilkia, de priester, en Achikam, Akbor, Safan en Asaja naar Chulda, de profetes, de vrouw van Sjallum, de zoon van Tikwa, de zoon van Charchas, de bewaarder van de gewaden; zij zat in Jeruzalem, in wijk twee; zij spraken het woord tot haar.

Zij sprak tot hen:

Zo spreekt JHWH, de God van Israël: 'Zeg tot de man die u stuurde naar mij: zo spreekt JHWH: "Zie, ik doe kwaad komen over deze plaats en over zijn ingezetenen en wel alle woorden van de boekrol die de koning van Juda heeft gelezen - omdat zij mij verlaten hebben en reukwerk offerden voor andere goden, om mij te krenken met alle maaksels van hun handen - mijn gramschap is ontbrand tegen deze plaats en is niet te blussen."

En tot de koning van Juda die u heeft gestuurd om JHWH te raadplegen, zo zult gij tot hem zeggen: "Zo spreekt JHWH, de God van Israël over de woorden die jij hebt gehoord: omdat je hart zacht is geworden en je je neergebogen hebt voor het aangezicht van JHWH toen je hoorde het woord dat ik gesproken heb over deze plaats en over zijn ingezetenen, dat zij worden tot verwoesting en vervloeking, toen heb jij je kleren gescheurd en gehuild voor mijn aangezicht - ook ik heb dat gehoord" - uitspraak van JHWH.

'Daarom, zie, ik zal je verzamelen bij je vadersen, Jij zult verzameld worden in je graf, in vrede, Je ogen zullen al het kwaad niet zien dat ik doe komen over deze plaats.'

Toen zij het woord keren deden naar de koning, stuurde de koning gezanten en alle oudsten van Juda en Jeruzalem

verzamelden zich bij hem.

De koning ging opwaarts naar het huis van JHWH en alle mannen van Juda en alle ingezetenen van Jeruzalem met hem, de priesters en de profeten en heel het volk van klein tot groot.

Hij las in hun oren alle woorden van de boekrol van het verbond die gevonden was in het huis van JHWH.

De koning stond op de verhoogde standplaats en sloot het verbond voor het aangezicht van JHWH om te gaan achter JHWH, om zijn opdrachten, zijn getuigenissen en zijn voorschriften te bewaren met alle hart en alle ziel, om op te richten de woorden van dit verbond die geschreven staan op deze boekrol.

Heel het volk stond in het verbond.

De koning gaf opdracht aan Chilkia, de hogepriester, de tweede priesters en de drempelwachters uit te leiden uit de Hal van JHWH alle dingen die gemaakt zijn voor de Baäl en voor Asjera en voor heel de hemelse legerschare.

Die verbrandde hij buiten Jeruzalem op de veldjes van Kidron.

De as daarvan liet hij dragen naar Beet-Eel.

De koning gebod heel het volk: Maak Pesach voor JHWH, jullie God, zoals is opgeschreven in deze boekrol van het verbond.

Want dit Pesach werd niet gedaan vanaf de dagen van de richteren die Israël hebben gericht en alle dagen van de koningen van Israël en van de koningen van Juda, maar in het achttiende jaar van koning Josia werd dit Pesach gemaakt voor JHWH in Jeruzalem.

Toespraak

Acht jaar jong was Josia, uit het huis van David, toen hij koning werd over Juda. In het achttiende jaar van zijn koningschap was hij dus zesentwintig nog maar. Veel ouder zou hij niet worden. Maar over hem staat geschreven: 'Zoals hij was er vóór hem geen koning die zich zo keerde naar JHWH, met heel zijn hart en heel zijn ziel en al zijn kracht, volgens heel de thora van Mozes; en na hem stond er geen meer op zoals hij' (2 Koningen 23:25).

Josia - de grootste van Israëls koningen. Groter dan David en Salomo? Wordt David in de traditie niet voorgesteld als de ideale koning? De David van de traditie is David zoals David had moeten zijn, niet de despoot die hij geworden is. En Salomo? Die trouwde een harem van vrouwen uit vreemde volkeren bij elkaar en zij verleidden hem tot het dienen van hun goden, dat wil zeggen tot het vestigen van een systeem van uitbuiting en grootscheeps geweld.

Josia is de verre erfgenaam van David en Salomo. Hij zal politiek hebben bedreven naar hun voorbeeld, zoals koningen doen. Niets nieuws onder de zon. Maar dan. Het huis van Israëls God in Jeruzalem is een bouwval geworden en behoeft restauratie. Daarvoor is ruimte op de begroting - het Centraal Planbureau heeft de cijfers goedgekeurd - en de koning stuurt Safan, zijn eerste minister, naar het huis van JHWH om alle financiële zaken te regelen, in goed vertrouwen. Chilkia, de hogepriester, zegt tot Safan: 'Een boekrol van de thora heb ik gevonden in het huis van JHWH.' Een toevallige vondst, maar een met grote gevolgen. Safan brengt de boekrol naar de koning en leest hem eruit voor. De koning verstaat wat hij hoort, daarom scheurt hij zijn

kleren. Welke woorden hoort hij? 'Hoor Israël, jij zult liefhebben JHWH, jouw God, hem die bevrijdt uit het slavenhuis. En jij zult liefhebben je naaste die is zoals jij. Doe recht aan de arme, geef hem brood en kleding, bekommer je om de vreemdeling. Zo niet, dan zal JHWH jou en de koning wegvoeren naar een volk dat jij niet kent' (Deuteronomium passim).

De koning prent ze in zijn hart, deze woorden, hij bergt ze in het binnenst van zijn ziel. Ongehoord nieuw zijn ze voor hem, deze woorden, en hij realiseert zich dat hij een nieuw type koningschap zal moeten vestigen, dat hij zich bekeren moet tot een andere politiek - opheffen het systeem van uitbuiting waardoor mensen geen leven en geen toekomst hebben.

Heel het gevolg van de koning gaat 'JHWH ondervragen', maar niet in diens huis. Naast de koning is er de profeet. Dat moet. Natan naast David, Elia naast Achab. De profeet heeft tot taak vanuit de oppositiebanken de politiek van de koning kritisch te toetsen aan de thora. Het 'naast' is doorgaans een 'tegenover'. Want in de regel trekt een koning zich niets aan van de thora en is hij doof voor de schreeuw om hulp van armen en ontrenten.

Een stad is onderverdeeld in wijken. Dat was in de Oudheid ook al zo. In prachtwijk een van Jeruzalem, de hoogte van Zion, resideert de koning. Daar staat zijn huis naast het huis van JHWH. Daar wonen ook alle hooggeplaatsten, de hogepriester, de schrijver, de oudsten van het volk. In wijk twee zit de profetes. Zij wordt niet ontboden, de dienstknechten van de koning moeten naar haar toe - een vrouw, met een onbeduidende naam ook nog. Chulda heet zij, dat betekent 'mol'. In haar naam draagt zij niet de naam van Israëls God, zoals Elia, de profeet - Elijah, 'mijn god is Jahoe'. Een mol, een diertje dat gangen graaft onder de grond, meestal onzichtbaar blijft voor mensenogen en zelf blind is. Maar de mol is de zienere in dit verhaal. Zij spreekt namens Israëls God, niet in het verborgene, maar in het openbaar, in de oren van alle politieke functionarissen. Zij horen: 'Zie, ik doe kwaad komen over deze plaats en over zijn ingezetenen (...) omdat zij mij verlaten hebben.' Zij horen en verstaan, en brengen die hoogst onaangename boodschap over aan de koning.

Die treft drie maatregelen, hij stelt drie grote daden die een streep halen door alle gangbare politiek. Nieuw begin wordt gemaakt, ongehoord nieuw begin. Eerste maatregel: het verbond. Heel het volk is er getuige van hoe de koning, staande op een verhoging, de woorden van de boekrol voorleest, woorden van thora. 'Hoor Israël. Doe recht aan de arme, geef hem brood en kleding. Bekommer je om de wees, de weduwe en de vreemdeling in je poorten.'

Volgens het vijfde boek van de Thora, Deuteronomium, is dat precies wat een koning moet doen: de woorden lezen van de thora, alle dagen van zijn leven, en te leren hoe al deze woorden te bewaren en te doen (Deuteronomium 17:18-20). Ondenkbaar dat ooit een koning... Maar Josia doet het, in dit verhaal. Hij sluit 'het verbond voor het aangezicht van JHWH', zoals Mozes deed aan de voet van de Sinai: 'Mozes nam het Boek van het Verbond en hardop las hij voor, in de oren van het volk' (Exodus 24:7).

Tweede maatregel: alle goden opruimen, het goddelijk echtpaar Baäl en Asjera, wier verbintenis in de hemel vruchtbaarheid geeft aan de aarde, aan akker en wijngaard. Baäl is de god van de grootgrondbezitters. De koning is de oppergrootgrondbezitter en daarom vurig aanhanger van de

Baäl. Maar nu, onder Josia: weg ermee, opruimen dat economische systeem waardoor grootgrondbezitters zich almaar kunnen verrijken, ten koste van kleine boeren die zich nauwelijks of niet kunnen bedruipen.

Hoe verstaan we dit? Kunnen we dit verstaan, goden wegdoen als politieke daad, in het kader van economische hervormingen? Wij hebben het toch nooit over goden, in het meervoud? Is er niet maar één god en is die niet dezelfde in jodendom, christendom en islam? Of, vager, moderner gezegd - het hedendaagse levensgevoel: er moet toch iets zijn? En die is het dan. Maar wat is die 'iets' dan, lieve ietsisten? Wat of wie?

Het bijbelse verhaal heeft niets met zulk levensgevoel.

Volgens de bijbel zijn er goden in overvloed. God is wat of wie je achterna gaat. De vrije markt kan je god zijn. Geld kan je god zijn, de Mammon. De staat kan je god zijn, nationale identiteit, één paspoort zou dat betekenen, zeker niet twee. Sport kan je god zijn - voetbalerediensten in de Arena, elf godenzonen op het veld.

In de wereld waarin het bijbelse verhaal het licht zag, was de Farao van Egypte een god of minstens een godenzoon. En tot aan zijn omkeer was koning Josia een godenzoon, met de Baäl als hemelse vader. En in de dagen van de vroege messiaanse beweging die zich beriep op Jezus, was de keizer van Rome een god die vereerd moest worden als heer der wereld en redder van de volkeren. Overal stichtte hij vrede, *Pax Romana* - ja, ja.

De bijbel is het boek dat 'nee' zegt tegen zulke religieus gelegitimeerde regimes van onderdrukking, met de dood als voornaamste machtsinstrument; en het boek dat 'ja' zegt op de stem die mensen oproept zich van zulke heerschappij te bevrijden.

Derde maatregel: Pesach vieren, het feest van bevrijding uit het slavenhuis. In de boekrol staat geschreven dat Pesach gehouden moet worden - de koning heeft het voorgelezen. En dan zegt het verhaal: 'Want dit Pesach werd niet gedaan vanaf de dagen van de richteren die Israël hebben gericht en alle dagen van de koningen van Israël - het noorden - en van de koningen van Juda - het zuiden -, maar in het achttiende jaar van koning Josia werd dit Pesach gemaakt voor JHWH in Jeruzalem.'

Deze zin reikt ons de sleutel aan om echt te begrijpen waar de bijbel over gaat. Welke zaak aan de orde is. Als ik het goed versta, zegt deze zin dat het laatste Pesach werd gehouden in de dagen van Jozua, de opvolger van Mozes, na de intocht in het land, kort voor de inname van Jericho. We lezen in het boek Jozua (5:10):

De kinderen van Israël legerden zich in Gilgal. Zij hebben het Pesach toebereid op de veertiende dag van de maand, in de avond, in de steppen van Jericho.

Daarna? Nooit meer Pesach gevierd. Als ik dat vertel in het leerhuis, worden de leerlingen onrustig en gaan zich roeren. Kan niet waar zijn, natuurlijk is er wel altijd Pesach gevierd, beetje anders misschien dan onder Josia, maar ondenkbaar dat het niet gehouden is. Overigens, zo dachten de schriftgeleerde vertalers van de Nieuwe Bijbelvertaling er ook over. We lezen daar: 'Sinds de tijd dat de rechters Israël bestuurden was Pesach namelijk niet meer op die manier gevierd, ook niet in de tijd van de koningen van Israël en Juda.' Aha, 'niet meer op die manier'. Maar op welke manier dan wel?

De vraag is altijd weer: hoe zijn mensen uit Israël ertoe gekomen het verhaal zó te vertellen en niet anders? Geen Pesach meer na Jozua tot in het achttiende jaar van koning Josia. Mensen uit Juda, in profetenscholen bijeen, zijn gaan inzien dat het nooit wat geweest is met Israël, niet wat het had moeten zijn, gemeten aan de thora, de onderwijzing van Mozes. Zoals het toeging in het land onder richteren en koningen - in niets onderscheidde Israël zich van andere volkeren. Pesach maken om bevrijding uit het slavenhuis te gedenken - met zo'n feest kunnen koningen die hun volk met harde hand onderdrukken, niets aanvangen. Ondenkbaar, Pesach houden onder David en Salomo. Pas onder Josia kon het weer, zegt het verhaal. Want hij sloot een verbond rond de woorden van de thora; en hij ruimde alle goden op. Zo bevrijdde hij het volk van zijn eigen schrikbewind.

Maar niet voor lang. Want zo gaat het verhaal verder (2 Koningen 23:29v):

In zijn dagen ging opwaarts Farao Necho, de koning van Egypte, tegen de koning van Assyrië aan de rivier de Eufraat. Koning Josia ging hem tegemoet, maar hij doodde hem bij Megiddo zodra hij hem zag. Zijn dienstknechten voerden hem dood weg uit Megiddo en kwamen met hem in Jeruzalem en begroeven hem in zijn graf.

Joachas, een zoon van Josia, wordt koning in plaats van zijn vader, maar als vazal van de Farao van Egypte die met hem doet wat hij wil. Het land is weer een slavenhuis waar de god Farao het voor het zeggen heeft. Het volk - arme, wees, weduwe en vreemdeling, ze zijn terug bij af. Josia, vanaf zijn achttiende jaar als koning, was een kort intermezzo, waarin eindelijk eens niet werd gecollecteerd, geld en goed niet weggezogen naar machtige heren. Het verhaal over Josia - waarom is het opgeschreven? Om te dienen als 'bewaarstuk', als geheugensteun en als baken van hoop: bevrijding is niet ondenkbaar, recht en vrede niet onmogelijk. De boekrol zegt het, zolang we het boek openslaan en lezen en horen, zelfs aanroepen: 'Zeg ons hoe te leven.'

Amsterdamse Studentekerklesia, zondag 23 september 2007

DEPORTATIE NAAR BABEL

Ranfar Kouwrijzer

Lezing uit het boek 2 Koningen
2 Koningen 23 vers 36 - 24 vers 17

Jojakim was vijftig jaar toen hij koning werd. Elf jaar was hij koning in Jeruzalem. De naam van zijn moeder was Zevoeda, dochter van Pedaja, uit Roema. Hij deed wat kwaad is in de ogen van JHWH, helemaal zoals zijn vaderen hebben gedaan. In zijn dagen ging Nebukadnessar, de koning van Babel, opwaarts en drie jaren werd Jojakim hem tot dienstknecht.

Toen keerde hij om en kwam in opstand tegen hem. Hij liet benden Chaldeeën op hem los, benden van Aram, benden van Moab en benden van de zonen van Ammon - hij liet die los op Juda om het te vernietigen volgens het woord van JHWH dat hij gesproken heeft door de hand van zijn dienstknechten, de profeten. Op bevel van JHWH is dit geschied in Juda om het te verstoten, weg uit zijn aangezicht vanwege de zonden van Manasse - alles wat hij gedaan heeft. Ook het onschuldig bloed dat hij heeft vergoten toen hij Jeruzalem vulde met onschuldig bloed - JHWH heeft het niet willen vergeven. De rest van de woorden over Jojakim en alles wat hij gedaan heeft - staan die niet geschreven in het boek van de kronieken van Juda's koningen? Jojakim legde zich te ruste bij zijn vaderen. Jojakin, zijn zoon, werd koning in zijn plaats. De koning van Egypte hield er mee op uit zijn land te trekken want de koning van Babel had alles ingenomen dat van de koning van Egypte was, van de beekvallei van Egypte tot aan de rivier de Eufraat.

Achttien jaar was Jojakin toen hij koning werd. Drie maanden was hij koning in Jeruzalem. De naam van zijn moeder was Nechoesjta-Slangenvrouw, dochter van Elnatan, uit Jeruzalem. Hij deed wat kwaad is in de ogen van JHWH, helemaal zoals zijn vader gedaan heeft. In die tijd gingen opwaarts naar Jeruzalem de dienstknechten van Nebukadnessar - de stad kwam in het nauw. Toen kwam Nebukadnessar, de koning van Babel, naar de stad terwijl zijn dienstknechten haar in het nauw brachten. Jojakim, de koning van Juda, ging de stad uit naar de koning van Babel, hij, zijn moeder, zijn dienstknechten, zijn oversten en zijn hovelingen. De koning van Babel greep hem in het achtste jaar van zijn koningschap. Hij voerde weg van daar alle schatten van het huis van JHWH en de schatten van het huis van de koning. Hij haalde het goud af van alle dingen die Salomo, de koning van Israël, gemaakt had in de Hal van JHWH zoals JHWH had gesproken. Hij voerde heel Jeruzalem weg in ballingschap: alle oversten, alle weerbare mannen, tienduizend ballingen, elke smid, elke slotenmaker - geen rest bleef er over, enkel de armste van het landvolk. Hij voerde Jojakin in ballingschap naar Babel. De moeder van de koning, de vrouwen van de koning, zijn hovelingen en de vooraanstaanden van het land deed hij gaan in ballingschap uit Jeruzalem naar Babel. Alle soldaten, zeventuizend, de smeden en slotenmakers, duizend, alle dapperen die strijd hadden geleverd - de koning van Babel liet hen komen in ballingschap in Babel. De koning van Babel maakte Matanja, zijn oom, tot koning in zijn plaats. Hij veranderde zijn naam: Zedekia.

Toespraak

Generatie na generatie glijdt Juda af. De koning doet wat kwaad is in de ogen van JHWH, helemaal zoals zijn vader gedaan heeft. Het leiderschap is een erfeniskwestie – en de appel valt niet ver van de boom. We zijn bij Jojakin. De veertiende koning in lijn sinds David en het is er niet beter op geworden. Ogenschijnlijk zijn het geopolitieke problemen die Juda in het nauw brengen: de expansie van Nebukadnezar de Tweede van Babylonië. Maar de profetenblik ziet het anders: wereldpolitiek is bijzaak. Israël was ook niet sterker dan de farao en toch is daar de bevrijding begonnen. Als de Heer het wil dan kan hij een groep slaven bevrijden uit een diensthuis. Als de Heer het wil dan kan hij ook een land laten bestaan temidden van de koude oorlog tussen Babylonië en Egypte. Maar wil Hij? Heeft hij een reden om zijn experiment met het uitgekozen volk voort te zetten?

Het land bewonen is Torah betrachten. Temidden van de markt en strijd is er een plaats – een mokum, waar een experiment plaatsvindt. Een land waar recht en gerechtigheid heersen kan. Een samenleving waar heren dienaars zijn, waar brood gedeeld wordt, mannen broeders en vrouwen zusters zijn. Temidden van de grote geschiedenis van over elkaar tuimelende keizers en koninkrijken, machtscentra en metropolen is de God van de Bijbel geïnteresseerd in die tuin van het recht. Hij heeft ingezoomd op dat stukje aarde: laat het goed zijn.

Het volkje met die bijzondere opdracht is niet aan zijn lot overgelaten. Er is een wet, een weg, een politiek programma: namelijk de Torah van Mozes. Daar staat het in. Zo moet het kunnen. Weduwe, wees en vreemdeling zijn gast aan tafel. Bezit wordt gedeeld. In dit land zijn loonpyramides en andere graftombes verboden. Het is een Anti-Egypte. Hijzelf zal er bij zijn – het liefst in een tent. Het boek Jozua vertelt hoe het volk dat land van bevrijding binnenkwam: zingend en dansend. De Torahrol boven het hoofd geheven. Pesach vierend. De woorden van Mozes in de oren geknoopt en op het voorhoofd geschreven: Ik ben de Heer jullie God, die jullie uit Egypte hebt geleid. Kniel niet voor een afgod! Vreemdeling ben je geweest – vervreemd van jezelf en van elkaar. Laat het nooit meer gebeuren.

Die woorden zijn verstomd. Het bevrijdingslied heeft plaats gemaakt voor een bloed en bodemtheorie. Het concept van het *gekregen* land – het land dat je niet toebehoort, maar dat je in bruikleen hebt om er iets bijzonders mee te doen – is vergeten. We hebben te maken met koningen, met ministers, met oudsten, voornaamsten, mannen en vrouwen die regeren zoals overal geregeerd wordt. Verdeel en heers! Graai! groei! saneer! reorganiseer! Bouw een muur! – houdt de macht! Kwaad in de ogen van JHWH. We weten het zolangzamerhand wel: sociaal onrecht, uitbuiting, armoede. Onschuldig bloed dat vloeit in de straten van Jeruzalem.

Koning Jojakin overspeelt zijn hand. Nebukadnezar – ik las ergens dat zijn naam 'bescherm onze grenzen' betekent – grijpt hardhandig in. De elite van Juda wordt afgevoerd naar Babylon. Deze politiek van gedwongen emigratie was een nieuwtje. Overwonnen volken werden meestal schatplichtig gemaakt – een paar zetbazen op de troon en belasting betalen. Maar zo'n gebied kon ieder moment in opstand komen. Dan ging er een hele tijd overheen voor er weer een leger ter plaatse was. Nebukadnezar pakt het anders aan. Hij snijdt de hele toplaag weg. Niet alleen de bekende namen,

maar gewoon iedereen die iets kan. Voer die mensen mee en laat ze gedwongen integreren in je eigen samenleving. Twee vliegen in één klap. Je eigen maatschappij krijgt een impuls aan creatieve en kundige mensen en het overwonnen land is compleet vleugellam. Je laat alleen de onderklasse over en wat zie je: er gebeurt helemaal niks meer. Zo'n land is compleet uitgeteld.

Als je II Koningen als een historisch boek leest dan kun je dit een geval van pech noemen. Juda was een volk dat zich op de verkeerde tijd op de verkeerde plaats bevond. Maar de bijbel bevat geen historische boeken. Dit verhaal is profetische geschiedenis, dat wil zeggen: opgeschreven om gelezen te worden als verkondiging aangaande de Eeuwige. Voor de bijbelschrijver ligt er een evident verband tussen het kwaad dat in Juda gedaan wordt en de verovering door buitenlandse mogendheden: 'op bevel van JHWH is dit gebeurd.' 'JHWH heeft het kwaad niet willen vergeven.' Nou is dit voor ons lastig. Aan de catastrofe wordt een transcendente verklaring gegeven. God heeft het laten gebeuren, want hij was boos. Wij *labelen* dat direct als een primitieve manier van denken. In een God achter de touwtjes geloven we niet. Over het algemeen zijn we er zelfs allergisch voor. Wie van ons gelooft dat God je straft als je een slecht mens bent? Wie van ons gelooft dat erge dingen een straf van God zijn? Nou is dát ook geen profetie. Dat is te plat. Wat wel profetisch is is om te zeggen: wereldpolitiek is een bijzaak, de Torah is hoofdzaak. Als je die houdt, zul je gezegend zijn.

Profetie is ook het omgekeerde: wie de Torah vergeet vervreemdt van zijn naaste en van zichzelf. Die vervreemdt van zijn land en zal zich uiteindelijk in ballingschap begeven. Het is een lastige kant van ons jaarthema. Ballingschap als consequentie van het Godvergeten zijn. Als je dat niet meevoelt is de profetische lading uit het verhaal weggezogen. Dan wordt het toch gewoon historie. De opkomst en ondergang van een rijk. Israël door de eeuwen heen. Dan wordt de verkondiging een college en de verwondering op zijn best: tjonge, dat ze ondanks al die tegenslagen toch iets van hun identiteit hebben weten te behouden... Maar dat is niet het wonder. Dat is niet de kern van de zaak. En dat is al helemaal niet de reden om ons een seizoen lang bezig te houden met ballingschap.

Wie in ballingschap gevoerd wordt verlangt er naar terug te keren. Terugkeer, ommekeer, inkeer, bekering. In het Hebreeuws is het hetzelfde. De ballingschap is niet het einde geweest van Israël en niet het einde van de God ik-zal-bevrijden. Anders konden wij ook niet rondom deze geschriften bijeen komen. Wij lezen ballingschapsverhalen vanuit het perspectief van de ommekeer. Het is goed om nog eens te bedenken dat de verhalen niet zijn opgeschreven op het moment zelf. Wie gedeporteerd wordt heeft geen tijd voor bijbelschrijverij. Lange tijd werd aangenomen dat Babel de plaats is waar grote delen van de Schrift tot stand gekomen zijn. De teksten zouden dan het antwoord leveren op de vraag: hoe zijn we hier terechtgekomen? Nog weer nieuwere inzichten in de exegetische wetenschap spreken van een totstandkomen ná de Babylonische ballingschap. Het volk is terug in het land – moet dat land vormgeven. Als je dan – generaties later – het verhaal van de ballingschap vertelt dan is het geen antwoord op de vraag naar het waarom van het lijden, maar een poging tot een programma, een collectieve schuldbelijdenis zo je wilt. Een nationale identiteit die luidt: ik ben die vervreemde. Ik kan het zo weer zijn. Het is niet aan onze eigen kracht te danken dat wij een

land hebben. JHWH heeft zich omgekeerd – en daarom zijn wij teruggekeerd. Wie meeleeft met Torah en profeten en deel uitmaakt van de messiaanse gemeente deelt in die identiteit: een vreemdeling ben ik op aarde. Dat maakt het thema ommekeer actueel. Het geldt niet alleen de toevallige groep weggevoerden.

Nie wieder – dat zou je boven de ballingschapsverhalen kunnen schrijven. *Nie wieder* is politiek, maar het is ook opvoeding. ‘Eer je vader en je moeder, opdat je dagen verlengd zullen worden in het land dat ik je geef’. Het vijfde van de tien geboden. Meestal geïnterpreteerd als: je moet respect hebben voor je ouders. Zo opgevat klinkt het erg normen en waardig. Respecteer je ouders. Dat is toch al een psychologisch mechanisme en er zijn genoeg mannen en vrouwen die reden hebben om dat wat *minder* te doen. Het is goed om te weten dat in de bijbel ouderdom *an sich* niet heilig is en ouderschap ook niet. De toevoeging: ‘opdat je dagen verlengd zullen worden in het land dat ik je geef’, onthult dat het om meer gaat. Dit gebod heeft als geen ander te maken met de duur van het verblijf in het land. Kun je het daar volhouden? Slaag je er in om volk van de Torah te blijven? Eer je vader en je moeder. Een paar regels verder vervolgt de wet: wat ik u heden gebied zal in uw hart zijn, gij zult het uw kinderen inprenten. Zouden die twee geboden niet samenhangen? Ouders: geef het door aan je kinderen. Kinderen: luister naar je ouders! Dat is dan niet zomaar eerbied en ontzag in het algemeen, maar heel bijzonder: neem de Torah van ze over. Blijf de generaties door bij je bevrijder. Het is opvallend hoe vaak woorden als vader, moeder, zoon en dochter vallen in het hoofdstuk over de deportatie. Jojakim – vijfentwintig – hij doet wat zijn voorgeslacht voor hem deed: kwaad, helemaal zoals zijn vader. Jojakim – achttien, nog jonger – zoon van zijn vader en van een mevrouw Slang: kwaad, helemaal zoals zijn vader. Het is het kwaad dat van generatie op generatie doorgegeven is. In de geloofsopvoeding is het misgegaan. Ergens in de geschiedenis van die opeenvolgende koningen zijn vaders opgehouden hun zonen te vertellen over de Eeuwige. En moeders hebben het ook niet gedaan. Maar wie de Torah niet op zijn voorhoofd heeft geschreven, het zijn kinderen niet inprent, vergeet waar het vandaan komt. Ik ben de Heer je God – ik heb je bevrijd. Laat je niet opnieuw knechten. Hoe je dat doet? Door zelf geen knechten te maken. Door om te keren. Amen.

Amsterdamse Studentekerklesia, zondag 30 september 2007

DE GOD VAN DE GESCHIEDENIS

Ezechiël 1

Huub Oosterhuis

Woord ten geleide

Wij bevinden ons in een reeks diensten-toespraken over de ballingschap van Israël aan Babels stromen. Twee weken geleden werden ze deporteed. Vandaag zitten ze middenin de ellende, letterlijk in de vervreemding. ‘Het geschiedde in het dertigste jaar’: zo begint het boek Ezechiël waarvan wij het eerste hoofdstuk gelezen hebben. Het dertigste jaar na het jaar 621, toen Koning Josia de Thora-godsdienst weer invoerde en de tempel in Jeruzalem

zuiverde van vreemde goden- en godinnen beelden. Daarom is volgens priesterlijke overleveringen binnen de joodse traditie het jaar 621 het jaar 1, het nieuwe begin. In het jaar 597 werd Ezechiël met 40.000 anderen, heel de elite van Jeruzalem en Judea, gedeporteerd naar Babel, godverlaten zootje – gedumpt in een vreemde wereld. Ezechiël zou in het jaar 621 geboren zijn, uit een priester geslacht. Hij is in ‘het dertigste jaar’ dus zelf ook dertig, even oud als Jezus van Nazareth toen die geroepen werd, vanuit een ‘geopende hemel’.

In de bijbel zelf wordt Israël beleefd en beschreven als ‘deel van het geheel’, heel deze wereld in het klein. Wat zich in Israël afspeelt aan recht en onrecht, speelt zich overal af en is van alle tijden.

Als dat zo is, moet het mogelijk zijn iets van ons eigen bestaan en onze eigen wereld te herkennen in het verhaal over Ezechiël, die zich de vraag stelde of de geest van God werkt in de geschiedenis van zijn dagen. En zo, oog in oog met deze uitheemse, fascinerende tekst, stel ik ons de vraag: werkt de geest van God in onze dagen of zijn wij ook een godverlaten zootje in een uithoek van het heelal - zijn wij met al onze discussies over onze Nederlandse identiteit, misschien ‘een verloren land’ aan het worden?

Lezing uit het boek Ezechiël

Ezechiël 1; 2 vers 1-3a

Het geschiedde
in het dertigste jaar
de vierde maand
de vijfde dag van die maand:
ik was te midden van de ballingen
aan de rivier de Kebar -
de hemel opende zich
en ik zag visioenen van Godswegen.

Op de vijfde van de maand
in het vijfde jaar
van de ballingschap van koning Jojakim
geschiedde het woord van JHWH
aan Ezechiël, de zoon van Boezi, de priester,
in het land der Chaldeeën
aan de rivier de Kebar.
De hand van JHWH was daar op hem.

Ik zag:
daar kwam een stormwind uit het noorden,
zware wolken waaromheen een gloed,
schichten vuur.
Daar binnenin
iets dat leek op schitteringen van metaal.
Daar binnenin
vier gestalten, levende wezens.
Zo zagen zij eruit:
elk met vier gezichten
elk met vier vleugels
hun benen recht gestrekt
hun voeten de poten van een stierkalf
blinkend als blinkend koper;
aan hun vier zijden
onder hun vleugels
mensenhanden.
De vleugels, met elkaar verbonden,
en de gezichten
wendden noch keerden bij het gaan -
zij gingen ieder recht voor zich uit.

Alle vier de levende wezens

hadden van voren een mensengezicht,
rechts opzij het gezicht van een leeuw
links opzij het gezicht van een stier
en van achteren het gezicht van een arend.
Twee vleugels bedekten hun lichaam.
Zij gingen recht voor zich uit,
zij gingen waarheen de geest hen deed gaan,
zich wendend noch kerend,
de vier gestalten, die levende wezens.

Als vurige kolen hun aanblik,
brandende fakkels -
dwars door hen heen ging dat vuur,
hoog opblazend vuur,
bliksemstralen schoten eruit.
Zelf vlogen de levende wezens
heen en weer als schichten van bliksem.

Ik zag de levende wezens -
daar stond, op aarde, bij alle vier, een wiel.
De wielen fonkelden als chrysoliet,
en hadden alle vier dezelfde vorm
ze waren zo gemaakt
dat in ieder wiel nog weer een wiel was.
Zij konden in alle vier richtingen gaan
zonder wenden of keren.
Ontzagwekkend hoog die wielen
en hun velgen vol ogen.
Bewogen de levende wezens,
bewogen de wielen mee;
stegen ze op, dan stegen de wielen ook op.
Zij gingen waarheen de geest hen deed gaan;
omhoog - dan gingen de wielen omhoog,
want de geest die in de levende wezens was,
was ook in de wielen.
Bewogen de levende wezens,
bewogen de wielen mee;
stonden ze stil,
dan stonden de wielen ook stil;
stegen zij van de aarde omhoog,
dan stegen gelijk de wielen omhoog.
De geest van de levende wezens
was in de wielen.

Boven de hoofden der levende wezens
was een gewelf van ijs, verblindend als kristal,
uitgespannen boven hun hoofden.
Onder het gewelf hielden zij
twee van hun vleugels uitgespreid naar boven,
de twee andere vleugels bedekten hun lichaam.
Ik hoorde, wanneer zij gingen,
het wieken van hun vleugels
als het geluid van water,
als het stemgeluid van de Almachtige,
als het rumoer van een menigte,
van een legerplaats.
Toen stonden zij stil
en lieten hun vleugels neer:
daar klonk een stemgeluid
van boven het gewelf, boven hun hoofden,
en zij stonden stil
en lieten hun vleugels neer.
En boven het gewelf,
dat uitgespannen was boven hun hoofden,
was de gestalte van een troon, als van saffier,
en op de troon was zichtbaar
de gestalte van een mens.

En ik zag: schitteringen van metaal,
een vergezicht van vuur,
het huis daaromheen.
En van zijn heupen omhoog

en van zijn heupen omlaag
zag ik een vuurgloed, zinderend.
Zoals bij regen
de regenboog staat in de wolken,
zo was de aanblik
van zijn uitstralende gloed.
Zo was de aanblik
van de gestalte van het overwicht van JHWH.
Ik zag
en viel op mijn aangezicht neer.

Toen hoorde ik een stem die tot mij sprak:
Mensenkind, sta op je voeten,
ik wil tot jou spreken.
Toen, terwijl hij tot mij sprak,
kwam over mij de geest
en deed mij staan op mijn voeten.
En ik hoorde hem die tot mij sprak.
Hij sprak tot mij:
Mensenkind,
ik zend jou tot de kinderen van Israël.

Lied van Ezechiël (VL 362)

Toen ik daar zat, verweesd en zonder lied,
aan Babels stromen. Toen ik daar verloren
kroop langs de wegen van dat doodsgedebied,
vloekend de nacht waarin ik werd geboren.

Toen ik Hem zag in zijn metalen licht,
in storm van wolken morgenlicht doorschijnen,
mensengestalte, stralend vergezicht -
en ik viel neer, voor wie? Daar in den vreemde.

Toen Hij mij riep: Sta op, o mensenkind.
En ik stond op, recht overeind, en hoorde
vleugels van vuur en adem, nieuw bewind.
En ik verstond de eens gegeven woorden:

dat Hij zijn volk bevrijdt, zijn huis herbouwt,
dat Hij ons dor gebeente doet herleven,
dat Hij zijn maaksel vast in handen houdt,
dat in zijn boek mijn dagen staan geschreven.

Die mij tot stem en wachter heeft gemaakt
dat ik zijn Naam zou roepen in uw oren,
mensen der aarde, zo ontheemd geraakt:
die is uw God. Hij laat u niet verloren.

Toespraak

1.
'Mensenkind ik stuur jou naar de kinderen van Israël'.
Ezechiël beschrijft zijn roepingservaring in beelden die
ontleend zijn het uittochtverhaal: laaiend vuur,
bliksemschichten, vuurgloed, stormwind, het geluid van snel
stromend water, een hemelgewelf van kristal, een troon van
saffier, een stem. Mozes hoorde aan de voet van de berg
Sinaï een stem uit een doornstruik in lichterlaaie: 'Ik stuur
jou'. Wanneer de Thora gegeven is, op de Sinaï, bestijgen de
zeventig oudsten van het volk met Mozes de berg, en 'zij
aanschouwden de God van Israël, onder zijn voeten was een
vloer van tegels en saffier, zo stralend als de gewelven van de
hemel' (Exodus 24, vers 10). Beelden uit Israëls
bevrijdingsverhaal, die met beelden uit de Babylonische
mythologie tot één visionair gedicht worden gesmeed.
Als in een droom zo complex en helder, ziet Ezechiël vier
'levende wezens', ieder met vier gezichten en vier zijkanten,
vier vleugels, en mensenhanden onder hun vleugels. 'Vier' is

in de Babylonisch mythologie het getal van volheid; 'vier' is de hele kosmos, de vier hoeken van het firmament, de vier windstreken.

Elk van de vier wezens is mens, leeuw, stier en arend tegelijk. Maar het meeste mens: 'van voren een mensengezicht' staat er. Daarmee grijpt Ezechiël in in de gangbare Babylonische mythologie die de goden als dieren voorstelt. En daarmee ontmaskert hij op typische bijbelse manier de geschiedenis als mensenwerk. De geschiedenis, alles wat er gebeurt, lijkt noodlot of goddelijke beschikking. Maar is mensenwerk, menselijke nalatigheid, onwil, verkeerd gebruikte menselijke vrijheid. Heel die ballingschap aan Babels stromen is het gevolg van bedreven sociaal onrecht, kwaad straft zichzelf. Het kwaad is mensenwerk.

2.

Aan de vier wezens correspondeert op aarde een 'wiel waarin nog weer een wiel zit'. Wiel is 'kringloop', een wiel in een wiel is kringloop in het kwadraat.

Ezechiël doorziet het 'Babylonische Systeem' als een gigantische machinerie, een fatale kringloop waar geen mens aan ontkomen kan; een radarwerk waarin mensen worden onteigend, gelijkgeschakeld, vermalen. Maar dat maatschappelijk-economisch-politiek-systeem is niet de laatste werkelijkheid en heeft niet de toekomst en het laatste woord. Ezechiël profeteert dat heel dit in zichzelf gesloten 'systeem' zal worden opengebroken, en tot een dienstbaar instrument zal worden van 'de geest': 'Zij gingen waarheen de geest hen deed gaan' zegt hij tot tweemaal toe, eerst over de vier levende wezens en dan nog eens over de vier wielen. Het is de geest die ze aanstuurt – welke geest?

De geest van Hem die op de troon gezeten is, van 'Ik zal er zijn', de Bevrijder-God van Israël. Het is de 'heilige geest' van de bevrijding en de uittocht die wezens-en-wielen bestuurt.

De vier-gezichten-wezens en de wielen vormen samen de 'troonwagen', het voertuig, het instrument waarvan 'Ik zal er zijn' zich bedient. Ezechiël graait alle symbolen van de Babylonische religie- en maatschappijleer bij elkaar en maakt ze dienstbaar aan de verschijning van de God-Bevrijder 'Ik zal er zijn'.

Zoals donder en bliksem en stormwind, begeleidingsverschijnselen zijn van zijn 'heerlijkheid', zijn bevrijdende kracht, zo zijn de goden van Babel niet meer dan knechten die de kar mogen trekken: zij worden ingeschakeld in de bevrijdingsbeweging die uitgaat van de troon. In de Babylonische mythologie worden de goden voorgesteld als rondrijdend op kleine wagentjes, voortgetrokken door dieren en mensen, kosmisch gestuurd, kosmische marionetten. De troonwagen van 'Ik zal er zijn' is het tegenbeeld van al die rondrijdende goddelijke karretjes van Marduk, Ishtar, Tammuz, of hoe ze ook heten.

Wat betekent het dat hij troont? Dat hij boven ons uit is, niet opgaat in mensen, niet opgaat in de kringloop van de natuur; dat hij bestendig is, en boven de geschiedenis uit bij machte de geschiedenis te richten; dat hij het is die bevrijding en uittocht bewerken zal, steeds opnieuw; en dat hij ons vasthoudt – maar hoe? De troon symboliseert de betrouwbaarheid van de Naam 'Ik zal er zijn'. Zijn troon is niet onbeweeglijk zoals alle andere tronen van koningen, die symbolen zijn van een onbeweeglijke status-quo. Zijn troon rijdt over de aarde, naar overal waar bevrijding veroverd moet worden. Zijn troon is een strijdwagen die de aarde veroverd op de uitbuiters en onderdrukkers, de Nebukadnessars. Dát ziet Ezechiël.

3.

'Ik zag, en viel op mijn aangezicht neer. Toen hoorde ik een stemgeluid, een stem die tot mij sprak: Mensenkind, sta op, recht overeind.' Recht overeind, zodat je kunt gáán. De Stem zegt altijd 'ga'; nooit 'leg je neer', 'zit stil', of zoiets. Recht overeind, je voeten stevig op de grond. Een stem horen die tot bevrijding aanzet, en dan gaan, een weg van dagen, dag na dag, en doen wat móét gedaan; die levenshouding (in de figuur van Abraham, stamvader van de ballingen, uitvergroot in het boek Genesis) wordt 'geloof' genoemd. Mensenkind sta op.

'Mensenkind', een roepnaam waarin nietigheid en grootheid samenlinken. Niet 'kind van Israël', nog minder 'volk van Israël', maar kind-van-mensen, jij die hoogst persoonlijk één van allen bent. En in die aanspraak worden de grenzen en bepaaldheden van de volkeren onderling 'hun identiteiten', doorbroken, en wordt iedere mens even universeel als heel de aarde, en worden alle mensen gelijk berechtigd. Wat zou de 'identiteit' van Nederland moeten zijn, kunnen zijn? Dat iedereen hier een volwaardig, vrij, gerespecteerd 'mensenkind' kan zijn.

Mensenkind. 'Ik stel jou aan tot wachter', zo zegt De Stem – enkele hoofdstukken verder in het Boek Ezechiël. Zoals een wachter uitziet naar de morgen, zo moet Israël wachten op 'Ik zal er zijn', zegt psalm 130, dat lied 'uit de diepte', het ballingschapslied bij uitstek. Je wordt tot wachter aangesteld om de eens gegeven woorden te bewaren; en om te waarschuwen (dat is: op grond van inzicht in het verleden te spreken over de toekomst); om te waken, te volharden, totdat de morgen daagt, totdat het inzicht daagt in de harten van hen tot wie je gezonden bent, inzicht en hoop.

4.

Visioenen, zoals aan Mozes en Ezechiël en Jezus worden toegeschreven, zijn niet zo zeldzaam als ze lijken. De ervaring, bij momenten, in flarden van momenten, dat je geroepen wordt, dat je weet wat goed is en evident en gedaan moet worden, door jou – en dat het recht met gezag tot je spreekt, of dat het lot van een ander je wordt toevertrouwd: zulke ervaringen komen meer voor dan erover geschreven wordt.

Er is een geschiedenis van geroepen. Waaraan herken je dat hij het is die je roept? Aan de kracht die hij in je opwekt, de kracht om je leven te wijden aan de bevrijding, de lotsverbetering van ballingen, ontheemden, oude en nieuwe armen, kinderen, mensen in je buurt. In die geroepen werkt de geest van God, de geestkracht van 'Ik zal er zijn' in de geschiedenis.

5.

Wat betekent het dat hij ons 'vasthoudt'? Zeker betekent het, in de geest van heel het bijbelse geloofsverhaal, dat hij ons vasthoudt door zijn woord: niet doden, moorden, niet stelen, elkaar niet verloochen, die woorden zijn als vasthoudende veilige dragende handen.

'Ik zal er zijn' is afgedaald om te bevrijden in woorden over ontferming en solidariteit: doe recht, heb lief, red hen die geen verweer hebben. In die woorden wordt ons gezegd ons niet neer te leggen bij wat er gebeurt, maar het leven in handen te nemen en het te behoeden voor elkaar. In die woorden werkt hij op ons in, roept ons geweten wakker, bemoedigt ons, wijst ons een weg ten leven, opdat wij – wie anders – het aangezicht van deze aarde vernieuwen.

JONG GELEERD 1 - PROLOOG

Gezongen:

Gij hebt ons in de moederschoot gekend.
Zie ons in deze wereld, geef een weg.
De mensen sterven en zijn niet gelukkig.
De levende zijt Gij, geef ons uw woorden.
Zie ons in deze wereld, geef een weg.
(VL 835)

Ten geleide

1.
'Jong geleerd', seizoen twee: negen diensten waarin wordt stilgestaan bij de grote vragen waar je in de loop van je leven mee te maken krijgt. (Zie ook de folder).
Vandaag de proloog: een paar levensliederen, een briefwisseling, en een paar kanttekeningen vooraf:

De loop van je leven - *curriculum vitae* in het Latijn, c.v. Een c.v. is ook wel de beschrijving van een levensloop waaruit alle mislukkingen zijn weggelaten, en waarmee je veilig kunt solliciteren. Een soort luxe-artikel, niet weggelegd, bijvoorbeeld, voor Marokkaanse jongeren in probleemwijken.

Ontelbaar veel mensen in deze wereld komen helemaal niet toe aan een levensloop – een gelukkige jeugd, studie, carrière, relaties, een mooie oude dag. Zij sterven voortijdig aan honger en oorlog, ziekte en zorgen.

Wij zongen: 'De mensen sterven en zijn niet gelukkig'. Dat is een citaat; het stond op een muur in Amsterdam. Maar volgens een recent onderzoek zijn de Nederlanders de gelukkigste mensen ter wereld; één en al *Happiness*. Zou het?

In de bijbel, die wij hier lezen omdat wij er onszelf telkens weer in menen te herkennen, - in Psalm 90, staat geschreven: 'Een mensenleven duurt zeventig jaar, of, als wij sterk zijn tachtig. Het meeste daarvan is moeite en verdriet.'

Het is een hoge, bijbelse deugd om, juist als wij zelf gelukkig zijn en het goed hebben, oog en hart te hebben voor de ontelbare ongelukkigen: armen, vluchtelingen, vreemden, economische en oorlogsslachtoffers. Pas als wij ons hun lot aantrekken, kunnen wij zelf echt gelukkig worden. Dat is ook de conclusie van de bijbelse boek Prediker, waaruit wij vandaag lezen en zingen. Na zijn scherpe analyse van het onrecht en ongeluk in deze wereld, met het beroemde refrein: 'Ijdelheid der ijdelheden, alles is ijdelheid', schrijft hij: 'Laat dán de mens zich immer verheugen, zolang hij leven mag onder de zon'.

Natuurlijk kun je ook aan het ongeluk van anderen voorbij leven, je leven lang; ervoor wegschuilen, wegdromen, wegstromen 'zo vluchtig en zo wijd als water.' Maar, zo zegt het lied: 'zo zijn de mensen niet'. Zo zijn wij niet bedoeld.

Kees Kok

Gezongen: Zoals de mensen leven VL 816

Gelezen: Prediker 3:1-15

Gezongen: Lied van Prediker ('Het ene gelacht gaat en het andere komt') VL 378

Een briefwisseling

Geeske Hovingh

Vandaag ga ik niet preken, maar lees ik u een briefwisseling voor tussen een jonge vrouw en haar oma.

1.
Lieve oma,

Volgens mij heb ik u voor het laatst een brief geschreven toen ik twaalf was en ik doe het nu ook niet zomaar: Ik schrijf u omdat ik verdrietig ben. Mijn verkering is uit en mijn vader roept alleen maar: 'ach, komt wel goed, er zijn meer jongens dan kerken!' Wat moet ik nou met zo'n domme uitspraak? Mijn moeder neemt het me kwalijk, ze vond het 'zo'n áárdige jongen', zegt ze.
Ging dat vroeger ook zo? Maakte u ruzie met uw ouders toen u puber was? Begrepen ze u? Ik heb een keer foto van u gezien met een sigaret. Dat zag er wel rebels uit. En was u wel eens verliefd? Ja, op opa natuurlijk, maar verder? Hoe heeft u hem eigenlijk leren kennen? Ik weet er maar zo weinig van, merk ik nu, eigenlijk zou ik u een heleboel vragen willen stellen. Hoe was het bijvoorbeeld om moeder van vier kinderen te zijn? En het werk in de bakkerij... was dat eigenlijk écht leuk?

Ik studeer nog steeds communicatiewetenschappen en dat gaat best goed, al weet ik niet zeker of ik er mee door wil gaan. Misschien ga ik volgend jaar wel psychologie studeren, twee van mijn vriendinnen zijn al geswitched en die studie schijnt ook wel heel interessant te zijn. Het gaat over de ontwikkeling van je persoonlijkheid en zo en daar denk ik nu veel over na.

Soms vraag ik me af of ik zelf wel kinderen wil. Eerst ga ik in ieder geval de universiteit afmaken en onderzoek doen in verre landen of zo. Ik weet dus niet of ik er nog voor kan zorgen dat u overgrootmoeder wordt hoor!
Mist u opa? En andere mensen? Hoe is het eigenlijk om oud te zijn in deze wereld?

Het zijn misschien wel veel vragen, ik hoop dat u ze wil beantwoorden en ik beloof u, ik kom écht gauw eens langs,

veel liefs
Anna

2.
Lieve Anna,

Hartelijk dank voor je mooie brief. Het heeft even geduurd voor ik je kon antwoorden want mijn hand werkt niet meer

zo mee helaas, maar als ik af en toe wat pauzeer, moet het toch lukken.

Wat vervelend van je verkering. Ben je vooral verdrietig om het onbegrip van je ouders? Of mis je die jongen ook? En kun je zomaar iets anders gaan studeren? Je gaat toch niet weer naar Afrika toe, hè, ik vind het eigenlijk maar niets als je zover weg bent en dan ook nog in die gevaarlijke landen...

Dankjewel voor je vragen, al moet ik zeggen dat het makkelijker geweest was als je me om een appeltaartrecept had verzocht. Toch was ik er ook blij mee, ik had niet verwacht dat je op die oude verhalen zat te wachten en nu kan ik het allemaal nog eens op schrijven. (dat doe ik zo, ik ga nu even rusten).

Je vraagt of ik puber was... Weet je dat dat begrip amper bestond in de tijd dat ik dat geweest zou moeten zijn? We werden eigenlijk al heel snel klaargestoomd voor het volwassen leven. Als mijn moeder me op de kleinsten liet passen, zei ze: 'zo leer je het vast'. En we piekerden er niet over om tegen onze ouders in te gaan. Ruzie maken? Een dreun kon je krijgen!

Ik kende je opa uit de kerk, al van kleins af aan. Het was een aardige knul, niet onknop en zijn ouders hadden een bakkerij die we samen zouden overnemen. Of ik verliefd was? Ach, dat noemde je toen niet zo. Liefde zou wel komen als je getrouwd was. En toen we dat deden, trok ik bij hem in, in zijn ouderlijk huis, waar we ook tot het eind toe zijn ouders hebben verzorgd. Ik kon opa's vader trouwens soms wel schieten. Dan kwam hij naar beneden de winkel binnen en tikte me op mijn vingers als de broden volgens hem niet recht genoeg naast elkaar lagen. 'In het gelid!' noemde hij dat. Ik heb vele malen binnensmonds gevloekt, dat geef ik grif toe. Maar soms kon het ook heel gezellig zijn, vooral als we op zaterdagavond samen spelletjes deden. Er liepen altijd minstens tien mensen rond en die gezellige drukte van toen mis ik wel.

Op mijzelf wonen, zoals jij nu, heb ik dus eigenlijk nooit gedaan. Ik had best willen weten hoe het voelt om helemaal zelfstandig te zijn, zelf te kunnen beslissen wat je doet en wat je laat.

En weet je, het klinkt vast gek, maar eigenlijk had ik ballerina willen worden. Op het podium staan, het Zwanenmeer dansen. Ik ben er een keer heen geweest, in Amsterdam en kon er de hele nacht niet van slapen, zó mooi vond ik het! In de bakkerij, achter de oven, deed ik, als niemand het zag, de pasjes na. Maar om je de waarheid te zeggen: dat leek meer op een stervende zwaan!

Studeren behoorde niet tot de mogelijkheden, ook al had ik er de hersens voor, denk ik nu. Daar dacht je toen in ieder geval maar niet teveel over na. We hadden allemaal een knauw gekregen van de oorlog en probeerden vooral de brokstukken weer bij elkaar te rapen en te lijmen. Er moest geld op de plank komen voor het gezin dat we wilden stichten!

Het is bevreedend voor me dat sommige vrouwen er nu voor kiezen kinderloos te blijven. Dan denk ik aan een buurvrouw in het dorp die geen kinderen kón krijgen. Een regelrechte ramp was dat, ik kan niet anders zeggen. Haar man ging er met een ander vandoor en zij liep als een geest door het dorp. Zo pijnlijk als het was, wanneer ik haar tegenkwam met je moeder in de kinderwagen...

Ik was een gelukkige moeder, onze kinderen zijn alle vier goed terecht gekomen. Ook al was er weinig geld, ik stond erop dat ze naar school zouden gaan. Ik wilde ze geven wat ik zelf nooit had kunnen genieten. Ze moesten de wereld verkennen, iets dat jij me trouwens bijna een beetje teveel doet, meisje! Nee, als ik nu jong was geweest... had ik alle dingen wel willen uitproberen die jij nu doet.

Maar het is anders gegaan, mijn leven was al bij voorbaat uitgestippeld zoals dat van veel mensen. Jij zou dat vast burgerlijk vinden, maar onze mogelijkheden waren beperkt, we dachten niet aan andere keuzes, die waren er simpelweg niet en de praktijk had bewezen dat de beslissingen die we zouden nemen, goed waren, de meeste mensen tot tevredenheid zouden stemmen. Zo ging het van de ene generatie op de andere: kind zijn, naar school gaan, verkering, huwelijk, werk, kinderen, kleinkinderen, een lach, een traan, alles op zijn tijd.

In al je beslissingen hield je rekening met je omgeving. Met je ouders, met die van je echtgenoot en met hemzelf natuurlijk. Je voldeed aan ieders verwachting, wat je er zelf van vond, leek niet zo belangrijk. Fantasieën over een balletcarrière verdrong ik, dat was veel te verwarrend. Het deed er meer toe dat de mensen niet zouden kletsen, fatsoen was de rode draad in alles wat we deden. De gordijnen moesten schoon zijn, we zaten iedere zondag frisgewassen in de kerk (ga jij nog wel eens eigenlijk?), gingen eens in de zoveel tijd een advocaatje drinken in het café en dat was het dan. Maar we hielden elkaar niet alleen in de bemoeizuchtige zin van het woord in de gaten. Als iemand ziek werd, dan kwam er van alle kanten zorg, overleed er iemand, dan liep het hele dorp uit, dat heb je nog gezien bij de begrafenis van opa. Ik heb me altijd verbonden gevoeld met de mensen om me heen, en ja, natuurlijk mis ik opa. Iedere dag nog...

Mijn eigen wereld is kleiner geworden, de spannende verhalen van het dorp, de nieuwtjes in de winkel, ik hoor ze niet meer. Veel mensen zijn al dood, zo gaat dat. Maar tegelijkertijd komt via de televisie de hele wereld bij je binnen, al die vreselijke toestanden, dingen waar we vroeger geen benul van hadden. Het lijkt wel of er tegenwoordig overall honger, oorlog en milieuvervuiling is. Mijn hart draait er soms van om en dan zet ik de t.v. maar uit, want ik word er moedeloos van. Vroeger hadden we genoeg aan onze eigen sores, ik weet nog dat de dominee voor het eerst over Hitler vertelde, dat ging bij mij het ene oor in en het andere weer uit, het was het buitenland, een ver-van-mijn-bed-show. Nou, dat hebben we geweten.

Jullie hebben meer vrijheid, maar jullie stellen jezelf ook centraler. Je energie gaat zitten in het opbouwen van je eigen leven. Wij hoefden daar helemaal niet zolang over na te denken. Maar ik zie ook dat het nu doorslaat. Veel ouderen om me heen krijgen nooit meer bezoek, terwijl ze zoveel familie hebben. Mensen hebben geen tijd meer, ze moeten zoveel, soms lijkt het wel of ze alleen maar bezig zijn met hun carrière, met het opbouwen van een c.v., zoals dat tegenwoordig zo mooi heet. Gek eigenlijk, wij bouwden ook aan onze toekomst, maar heel anders dan hoe dat nu gebeurt. Vroeger draaide alles om het gezin, nu lijkt die carrière het belangrijkste. Fatsoensnormen zitten nu blijkbaar in andere dingen.

Ik zie nu ook wel in dat we toen in een keurslijf zaten, we hebben gepland en geoogst en dat alles op vastgestelde tijden. Maar het leven was wel overzichtelijk en er zijn mooie dingen uit voortgekomen, zoals jij. En jij staat nog maar aan

het begin, dat is spannend, wat ga je kiezen? Voor wie ga je kiezen? Hoe bouw je je leven op en hoe wil je erop terugkijken als je straks zo oud bent als oma?

Mag ik je op mijn oude dag tenslotte nog wat wijze raad meegeven?

Laat je niet de wet voorschrijven door anderen en wat ze misschien van je verwachten.

Laat je niet verlammen door de vele keuzes en vrijheden die je mag genieten.

En als je moet kiezen, kies dan altijd datgene waar je hart sneller van gaat kloppen.

Ga je eigen weg. Mens, durf te leven!

Mens, durf te leven!

Je leeft maar heel kort, maar een enkele keer

En als je straks ánders wilt, kun je niet meer!

Mens, durf te leven!

Vraag niet elke dag van je korte bestaan:

Hoe hebben m'n pa en m'n grootpa gedaan?

Hoe doet er m'n neef en hoe doet er m'n vriend?

En wie weet hoe of dat nou de buurman weer vindt

en wat heeft 'het fatsoen' voorgeschreven!

Mens, durf te leven!

De mensen bepalen de kleur van je das

De vorm van je hoed, en de snit van je jas

En van je leven!

Ze wijzen de padjes, waarlangs je mag gaan

En roepen 'O foei!' als je even blijft staan

Ze kiezen je toekomst en kiezen je werk

Ze zoeken een kroeg voor je uit en een kerk

En wat j' aan de armen moet geven

Mens, is dat leven?

De mensen - ze schrijven je leefregels voor

Ze geven je raad en ze roepen in koor:

Zó moet je leven!

Met die mag je omgaan, maar die is te min

Met die moet je trouwen, al heb je geen zin

En dáár moet je wonen, dat eist je fatsoen

En je wordt genegeerd als je't anders zou doen

Alsof je iets ergs had misdreven

Mens, is dat leven?

Het leven is heerlijk, het leven is mooi

Maar - vlieg uit in de lucht en kruip niet in een kooi!

Mens, durf te leven!

Je kop in de hoogte, je neus in de wind

En lap aan je laars, hoe een ander dat vindt!

Hou een hart vol van warmte en van liefde in je borst

Maar wees op de vierkante meter een vorst!

Wat je zoekt kan geen ander je geven!

Mens, durf te leven!

Tekst en muziek: Dirk Witte (1917)

*

Voorbeden

Geschreven staat:

'God zoekt weer op wat is voorbijgegaan', (Prediker 3:15)
en niets en niemand valt buiten u om.

Wij bidden steeds opnieuw tegen de feiten:
voor alle zoekgeraakte, godvergeten mensen:
in het hermetisch afgesloten Gaza,
de belaagde kampen van Darfur,
het tot op het bot verdeelde Irak

de verschoten dorpen van Afghanistan -

voor allen die overgeleverd zijn
aan de willekeur
van tot de tanden bewapende machten.

En voor de mensen in ons eigen land
die niet gelukkig zijn, ontkend, vervreemd,
eenzaam en zonder hoop.

Voor onze zieken bidden wij,
om goede zorg en gelukkige dagen –
dat wij hen niet vergeten.

Voor onze gestorven geliefden,
zo onbereikbaar ver van ons -
in stilte noemen wij hun namen.

*

En zo, met allen die hongeren
en dorsten naar vrede en recht, -
met joden, moslims en christenen,
met de monniken van Birma en Tibet,
met alle echte liberalen en ware socialisten,
met alle mensen van goede wil, -
gaan wij tot U en zingen
Onze vader

Kees Kok

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 7 oktober 2007

MEDEDELINGEN

*** Nieuwe website:**

www.huuboosterhuis.nl

Ook te openen via:

www.leerhuisenliturgie.nl

www.studentenekklesia.nl

www.messiaansberaad.nl

www.roodkoper.nl

Wij nodigen u uit een deze nieuwe alomvattende website te uitgebreid te bekijken. Hij (of is het zij) brengt de activiteiten en producties en publicaties van Huub Oosterhuis en zijn collega's overzichtelijk in beeld.

U vindt er informatie over liederen – met luisterfragmenten -, CD's, lieddagen en bladmuziek; u kunt er preken uit de Amsterdamse Studentenekklesia lezen en/of beluisteren; u kunt er zien waar Huub Oosterhuis een lezing houdt, waar Alex van Heusden een leerhuis verzorgt, wanneer het volgende Messiaans Beraad wordt gehouden, of wat er in de laatst verschenen Roodkoper - tijdschrift voor cultuur, religie en politiek – staat; een deel kunt u online lezen; binnenkort kunt u bovendien met behulp van een 'zoekfunctie' grasduinen in het archief van de Maandbrief voor Leerhuis & Liturgie. Enzovoort.

*** Al onze CD's zijn nu in prijs verlaagd.**

De meeste (oudere) CD's nu € 15,-. Zie voor een volledig overzicht onze website:

www.leerhuisenliturgie.nl

* Twee nieuwe CD's:

- Antoine Oomen: *Een mens te zijn op aarde*

Deze CD telt zestien liederen, waarvan twaalf nieuwe composities, onder andere op vrije psalmbewerkingen (Psalm 6 [2x], 15, 27, 91) van Huub Oosterhuis, en in die zin te beschouwen als een vervolg op *Om leven dat doorgaat. Een psalmensymfonie*. Bijzonder is vooral de bewerking van Psalm

- Tom Löwenthal: *Het Lied van de Woorden*

Het Lied van de Woorden is een leerdicht van Huub Oosterhuis over de Thora, door Tom Löwenthal getoonzet voor solisten, koor en orkest. Voor de uitvoeringen en opnamen richtte hij speciaal zijn TLM-koor op. De CD wordt door Stichting TLMplus in eigen beheer uitgegeven en is via Stichting Leerhuis & Liturgie verkrijgbaar. Prijs € 12,50

Tot slot wijzen wij u graag op onze

* LIEDDAG in AMSTERDAM op 24 NOVEMBER 2007

Appelboom en olijf

Hilde Domin

Het is een hele troost te weten
waar de kopjes staan en de borden
in het huis waar je te gast bent,
en deel te hebben
aan de tederheid van de kat en de hond
van je vriend,
en de nukken van de fiets te kennen
alsof die van jou was,
waarop je met de verschoten tas
naar het vreemde dorp mag rijden,
en onderweg de melk te vermorsen
alsof jij zelf
jaren geleden
de deksel van de oude kan
langs deze weg bent kwijtgeraakt.
Je gaat het tuinhek door,
doet het achter je dicht
alsof de bank voor jou
voor het huis staat,
en ziet de anderen buiten voorbijgaan,
jij,
de zwerver
van dag tot dag
en van land tot land,
aan wie het woord
over de vluchtigheid
van alle hierzijn
vlees geworden is.
Jij die door elke muur
verstoten wordt
en die zo vaak verlangt
naar het verplaatsbare
holletje van het circuskind.

Zeker, de appelboom en de olijf
zijn overal van jou,
en in verre landen
schuift men een stoel voor je aan bij tafel
naast de vrouw des huizes,

91: *Wie woont onder de boede van*, gezet op een sobere, gregorianiserende melodie, die in het midden wordt afgewisseld met een hertaling van de tekst van het joodse gebed voor de doden, het *kaddiesj*, op een grote melodie van Edward Elgar; al met al een cantateachtige compositie van meer dan elf minuten. Prijs € 17,50.

Op het programma staan liederen waarvoor door de componisten een begeleiding voor andere instrumenten naast piano is geschreven: fluit, hobo, klarinet, viool, orgel enzovoort, zoals onder andere de *Missa Brevis* van Tom Löwenthal (met viool), *Klein Kerstatorium*, *Wij waren kinderen*, *Staan in licht* van Antoine Oomen, enzovoort.

Plaats: Dominicuskerk, Spuistraat 12 (ingang achterzijde, Korte Korsjespoortsteeg) Tijd: 10.30 uur - 17.00 uur.

Deelname € 15,- (betaling in de kerk); opgave noodzakelijk via leerhuis@leerhuisenliturgie.nl of tel. 020-6256940.

en iedereen geeft je van zijn bord
als de schaal al leeg is
als ging het om een kind dat te laat
en jij niet net van het vliegveld kwam.
En de donkere mangobomen

en de kastanjes
groeien zij aan zij
in jouw hart.

Je weet hoe de hoge grassen
aan de randen der eilanden ruisen
in alle zeeën van het zuiden,
hoe stoffig de cactuswegen zijn
en je loopt door de schuimige weiden en kent
hun bonte kalender.
Je speelt met de wind
en blaast de lichtende
paardenbloembollen de lucht in
en kijkt toe hoe ze zweven
de kleine witte hoedjes
zo licht, zo zonder weerstand tegen de pijn
net als jij.
Ergens
mogen ze landen.

Dan rij je de straat af naar beneden
glijdend als op een slee
aan de populieren voorbij
in de avondzon.
Een hert stapt uit het bos
en een kerkje op een heuvel
met een eenzaam kerkhof
zwaait naar jou.
Je weegt hun groet
als een uitnodiging,
die je op een dag
nog onzeker wanneer –
misschien gaarne
zou willen aanvaarden.

En daaraan erken je
dat je
hier een beetje meer
dan op andere plaatsen
thuis bent.

Vertaling: Kees Kok